

LES PORTADES SERIADES DEL DARRER GÒTIC AL BAIX MARESME I VALLÈS ORIENTAL I EL COMERÇ DE MATERIALS PREFABRICATS EN PEDRA DE MONTJUÏC

JOAQUIM GRAUPERA GRAUPERA
Universitat de Barcelona
AAR-IEC

RESUM

A finals del segle XV, una gran part de les demarcacions parroquials del baix Maresme s'emanciparen del poder feudal i es constituïren en «Universitats del terme». En aquesta nova etapa, el poder municipal va ser controlat per una colla de famílies que es convertiren en els nous promotors d'obres d'art. L'edifici parroquial va esdevenir el centre representatiu del nou poder, on a banda de dur a terme les celebracions eucarístiques esdevingué el primer lloc de reunió d'aquest *Comú*. I des d'aquesta perspectiva, en les primeres dècades dels cinc-cents, es van anar renovant en estil gòtic la majoria dels edificis parroquials. Des de l'òptica que interessa en el contingut d'aquest Congrés Internacional, farem esment solament de les portades d'aquest nous edificis.

En aquesta comunicació es presentarà una classificació tipològica de les portades parroquials en estil gòtic de la zona del Maresme i del Vallès Oriental. Dins d'aquest conjunt, però, cal destacar un grup relacionat pel seu disseny i estereotomia, malgrat que això no sempre està directament recolzat a nivell documental. La relació estilística entre aquestes portades es podria explicar pel veïnatge de les diferents poblacions, fet que propiciaria la difusió com a còpia del model, però, a més, en els contractes d'obra apareix citat de forma explícita

el model a reproduir. L'origen d'aquesta tipologia de portada el podem situar a cavall del segle XIV i XV i el podem identificar en les obres d'Arnau Bargués. En el cas del Maresme i el Vallès Oriental, les trobem presents als edificis parroquials de Sant Esteve de Palautordera (1508 i 1511), Sant Genís de Vilassar de Dalt (1511-1518), Sant Julià d'Argen-tona (1514-1521), Sant Martí d'Arenys de Munt (1531-1543), Sant Feliu de Cabrera de Mar (1540-1570), Sant Andreu de Llavaneres (1561-1574), Santa Maria de Palautordera (1560-1588), Sant Esteve de La Garriga (1561-1563) i Sant Julià de Palou a Granollers (1561-1567).

PARAULES CLAU: portades gòtiques, Maresme, Vallès Oriental, escultura seriada, pedreres de Montjuïc

ABSTRACT

At the end of the 15th c, many of the parishes in the Maresme region emancipated themselves from the feudal power and become *Universitats del terme* (boroughs). In this new period, the power of the borough was in the hands of a group of families that became the new artistic promoters. The church of the parish was the building where they displayed their power and it was used not only for the religious celebrations but also for the first meetings of this *Comú* (council). In the first

decades of the 1500s, most of the parish buildings were renewed in gothic style. For this International Congress, we will only study the doors of these new buildings.

We will classify the typology of the gothic parish church doors in two areas: Maresme and Vallès Oriental. We have a set of doors and among them a group which we can associate for their similitude in design and stereotomy although we cannot support every case by documentary evidence. The similitude of these doors could be explained by the proximity of the diverse parishes, which would make it easy to copy the models, but it is the case that in the contracts for the works it was specially written the model to be used. The origin of this typology of doors can be established between the centuries 14th and 15th and we can see it in the works of Arnau Bargués. In Maresme and Vallès Oriental, we have examples in Sant Esteve de Palautordera (1508 and 1511), Sant Genís de Vilassar de Dalt (1511-1518), Sant Julià d'Argentona (1514-1521), Sant Martí d'Arenys de Munt (1531-1543), Sant Feliu de Cabrera de Mar (1540-1570), Sant Andreu de Llavaneres (1561-1574), Santa Maria de Palautordera (1560-1588), Sant Esteve de La Garriga (1561-1563), and Sant Julià de Palou in Granollers (1561-1567).

KEYWORDS: Gothic doors, Maresme, Vallès Oriental, serial sculpture, Montjuïc quarries, doors, Stereotomy, contracts for works

A l'etapa baixmedieval, qui dominava la política local a la zona perifèrica del comtat de Barcelona era la nova aristocràcia urbana barcelonina que s'havia anat enriquint amb el comerç i l'artesanat;¹ molts dels seus membres portaran a terme un procés d'ennobliment i de compra de jurisdic-

cions feudals properes a la ciutat comtal aprofitant la ruïna econòmica i la decadència de les antigues famílies nobiliàries de l'Alta Edat Mitjana.

A les acaballes del segle XV es produeix l'alliberament de moltes parròquies d'aquest control senyorial, aprofitant la necessitat de la monarquia d'obtenció d'ingressos per a les arques públiques. D'aquesta manera, el rei vendrà les jurisdiccions als parroquians, els quals es constituïran en «Universitat del terme», organitzats al voltant d'un batlle i diferents síndics. Aquests càrrecs seran exercits pels membres de les famílies amb més poder econòmic de cada terme, els quals es convertiran en les noves elits polítiques. Seran famílies de menestrals, comerciants, bracers i altres oficis. La ciutat de Barcelona aprofitarà aquesta tendència aollint sota la seva protecció aquestes viles amb el títol de «carrer de Barcelona».²

Els consells d'aquests primitius municipis se solien reunir a toc de campana a l'església parroquial. Estaven formats pels jurats –presidits pel jurat en cap o batlle–, que actuaven com a consellers. Aquests s'elegien pel procediment de la insaculació, instaurat per Ferran II, consistent en la col·locació dels noms i els càrrecs que s'havien de renovar en una bossa, d'on es triaven a sorts. Uns d'aquests jurats eren els «obers de l'església», en molts casos un càrrec col·legiat de tres persones, els quals s'encarregaven de l'obra i el manteniment de l'església parroquial. També, com a càrrecs, hi podia haver obrers i baciners per a les ermites del terme. El Batlle Reial i els Jurats podien també tenir el privilegi de seguir els oficis en un escó en la capella presbiterial, sovint situada al costat de l'evangeli.³ Per tant, no és d'estranyar que els Consells busquessin materialitzar a nivell públic el seu nou poder polític amb la renovació i construcció d'un nou temple parroquial i de moltes ermites del

¹ Joaquim GRAUPERA GRAUPERA, *L'art gòtic al Baix Maresme (segles XIII al XVI). Art i promoció artística en una zona perifèrica del comtat de Barcelona*, Tesi doctoral, Universitat de Barcelona, 2012, p. 221-223.

² El cas de Mataró ha estat estudiat a: Joaquim LLOVET VERDURA, *Mataró. Dels orígens de la vila a la ciutat contemporània*, Mataró, 2000 i Ramon REIXACH PUIG, *Els pares de la república. El patriciat a la Catalunya urbana moderna*. Mataró, s. XV-XVIII, Mataró, 2006. A Vilassar: Benet OLIVA RICÓS, «Vilassar, universitat i carrer de Barcelona (1419-1553). 150 anys de lluita contra la jurisdicció feudal», *Ipsa Arca. Revista del Museu Arxiu Municipal de Vilassar de Dalt*, núm. 4 (2000), p. 24-38; Benet OLIVA RICÓS, *La petita noblesa del Maresme. Tres trajectòries: Des Bosch, Ferrer i Sala (s. XIV-XVII)*, Mataró, 2002. A nivell general del Maresme: J. GRAUPERA, *L'art gòtic al Baix Maresme...*, p. 119-123.

³ Sembla que era així a Mataró, Sabadell, Terrassa, Argentona, Cabrera, Alella, La Roca i altres llocs: Benet OLIVA RICÓS, *El plet de l'escó. Una microhistòria sobre les comunitats locals, el règim senyorial i la Contrareforma a la Catalunya del 1600*, Mataró, 2005, p. 128-130.

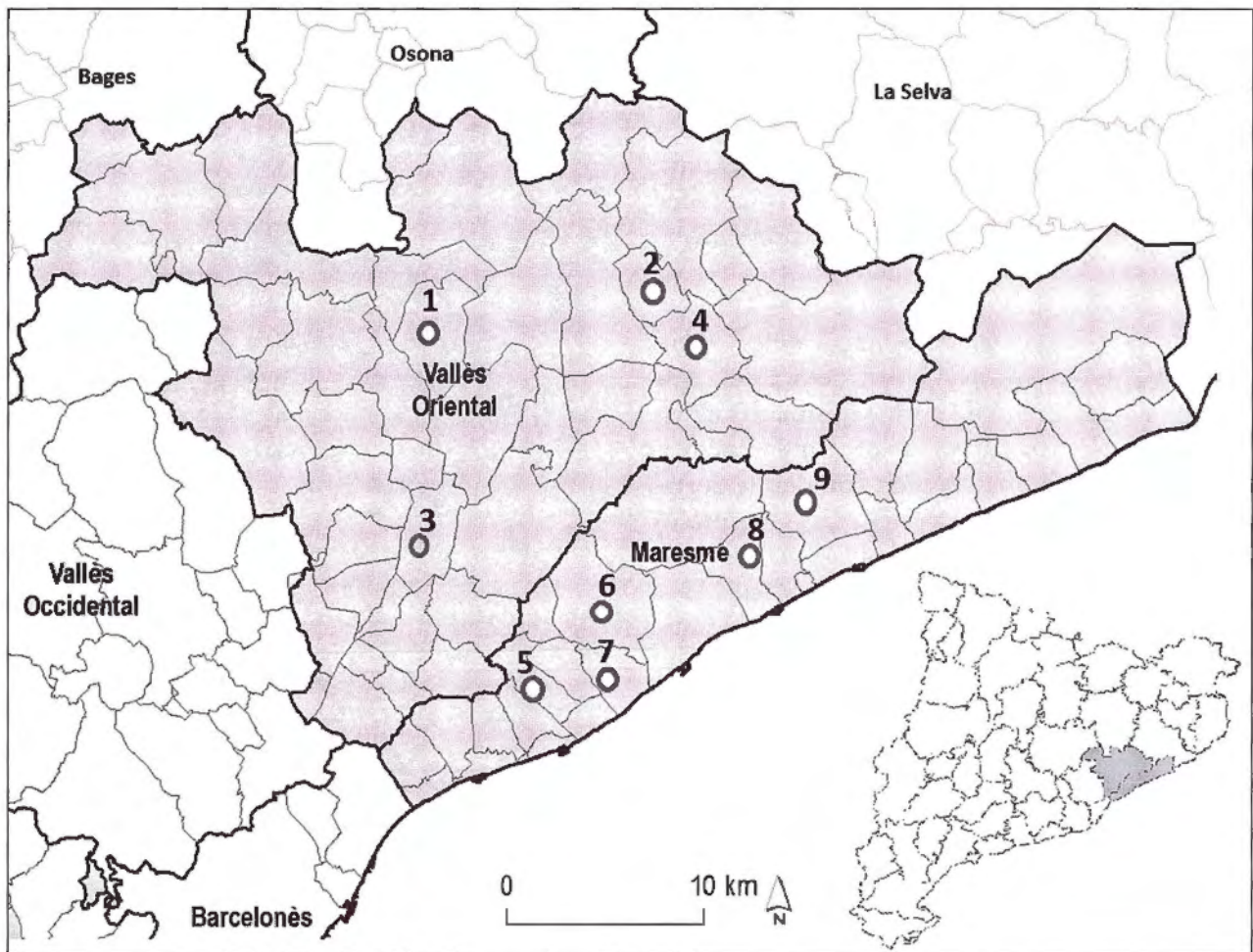

FIGURA 1: SITUACIÓ DE LES PORTADES GÒTIQUES SERIADES DEL MARESME I EL VALLÈS ORIENTAL. 1 - SANT ESTEVE DE LA GARRIGA (1561-1563), 2 - SANT ESTEVE DE PALAUTORDERA (1508 I 1511), 3 - SANT JULIÀ DE PALOU A GRANOLLERS (1561-1567), 4 - SANTA MARIA DE PALAUTORDERA (1560-1588), 5 - SANT GENÍS DE VILASSAR DE DALT (1511-1518), 6 - SANT JULIÀ D'ARGENTONA (1514-1521), 7 - SANT FELIU DE CABRERA DE MAR (1540-1570), 8 - SANT ANDREU DE LLAVANERES (1561-1574), 9 - SANT MARTÍ D'ARENYS DE MUNT (1531-1543) (MAPA J. GRAUPERA)

terme.⁴ Estèticament utilitzaran el gòtic, ja que era l'estil de la vella aristocràcia que intenten emular i suplantar. També cal suposar que degué influir la tendència a seguir la tradició immutable dels valors religiosos, poc avesats a la innovació, que devia portar a un cert art d'inèrcia de caràcter goticista. En els contractes es veu molt clar també com els models de referència per a la construcció de la nova parròquia seran els temples parroquials de viles properes, fet que indica un univers limitat i una manca de referents culturals més enllà del propi

terme, àdhuc d'una certa rivalitat entre pobles.⁵ Essencialment, la lògica de la construcció i el plantejament global dels edificis serà gòtic, però s'hi aniran introduint lentament diversos elements clàssicistes propis de l'estètica decorativa del Renaixement a partir de la segona meitat del segle XVI. De totes formes, en aquesta presència massiva de les formes gòtiques fins ben entrat el segle XVII, les innovacions del classicisme esdevenen merament aspectes decoratius anecdòtics. Segons Garriga, l'art del segle XVI va ser una etapa «... fronterera, i d'ai-

⁴ Joaquim GRAUPERA GRAUPERA, «La Sala i el Tinell. L'ennobliment decoratiu de les masies post-remences al Baix Maresme (s. XV-XVI)» a Joaquim GRAUPERA (coord.), *Masos, masies i bordes: activitats agràries i elements patrimonials*, Actes del 2 Simposi In Maritima, Vilassar de Dalt, p. 147-170.

⁵ Joaquim GRAUPERA GRAUPERA, «Lligats pel contracte. Límits i condicionants creatius de l'artista medieval», *Lambard. Estudis d'Art Medieval*, vol. XXVI (2018), p. 287-318.

guabarreigs, de vacil·lacions i de contradiccions, de mescles i d'hibridació».⁶ Aquest element dona força a la tesi presentada per Magdalena Mària, segons la qual «... la consideració de les edificacions produïdes en els estats italians com a model únic, com a referència exclusiva en la qual s'emmirallen les principals obres de la Catalunya moderna, no es correspon ben bé amb la realitat constructiva de finals del segle XVI».⁷

A les comarques del Maresme i el Vallès Oriental, dins aquesta profusió constructora del segle XVI, trobem una sèrie de portades, situades en els nous edificis parroquials, que presenten unes característiques comunes. Aquest conjunt de portades –no totes– ja van ser identificades com a un cos unitari per Joaquim Garriga l'any 1986, basant-se en la documentació presentada per Josep Maria Madurell. Aquestes portades presenten unes característiques unitàries –tractades en un treball anterior–,⁸ que es poden resumir en uns trets distintius: una obertura d'un sol ull arquitravada, els brancals decorats amb petits capitells d'iconografia comuna (vegetals, cares, monstres, querubins...) que presenten una dualitat oposada en alguns casos en els dos laterals (el bé i el mal), les arquivoltes que dibuixen un frontó semicircular i que en la part de la clau les motlures s'entrecreuen configurant l'element que defineix l'arc com a apuntat i, finalment, la decoració de l'extradós de l'arc, amb fulles de cards o altres elements vegetals amb un floró compost per una palmeta triple situada sobre la clau.

La relació estilística entre elles no s'entén solament pel veïnatge proper de les diferents poblacions, fet que explicaria la difusió com a còpia del model, sinó que, a més, diverses d'elles apareixen citades de forma explícita en la redacció dels contractes dels mestres d'obra com a model a reproduir. D'aquesta manera, la portada de l'església d'Arenys de Munt esdevé el model a seguir pels promotors en els contractes de les obres posteriors de Cabrera i de Llavaneres, mentre que la de La

FIGURA 2: PORTADA DE SANT MARTÍ D'ARENYS DE MUNT (1531-1543), ON ES PODEN OBSERVAR DE FORMA MÉS CLARA LES CARACTERÍSTIQUES DEL MODEL (FOTO: J. GRAUPERA)

Garriga serà una còpia de la de Sant Esteve de Palautordera.

A nivell estilístic, podem situar l'origen d'aquest model de portada a cavall dels segles XIV i XV. Es pot identificar per primer cop en les portes del palau del rei Martí a Poblet encarregades al mestre Arnau Bargués amb l'escultura obrada per l'escultor François Salau.⁹ Aquest es troba a ponent del claustre major sobre del vestíbul, de l'antic cubar i de la galilea i s'hi accedeix per unes escales situades a la

⁶ Joaquim GARRIGA, *Història de l'Art Català, volum IV. L'època del renaixement (s. XVI)*, Barcelona, 1986, p. 13-16; Joaquim GARRIGA, «L'arquitectura religiosa gòtica del segle XVI», a *L'art gòtic a Catalunya. Arquitectura II: Catedrals, monestirs i altres edificis religiosos*, Barcelona, 2003, p. 262.

⁷ Magdalena MÀRIA I SERRANO, *Renaixement i arquitectura religiosa. Catalunya 1563-1621*, Barcelona, 2002, p. 19.

⁸ Joaquim GRAUPERA GRAUPERA, «Les portades gòtiques del Baix Maresme: tipologia, característiques i referents», a *XXIII Sessió d'Estudis Mataronins, 2 de desembre de 2006. Comunicacions presentades*, Mataró, 2007, p. 215-231; J. GRAUPERA, *L'art gòtic al Baix Maresme...*, p. 282-287.

⁹ Maria Rosa TERÉS I TOMÁS, «El Palau del Rei Martí a Poblet: una obra inacabada d'Arnau Bargués i François Salau», *D'Art: Revista del Departament d'Història de l'Art*, núm. 16 (1990), p. 19-40.

dreta del pati. Les obres van començar el 1397, però el 1406 es van parar sense estar concloses. El mateix autor va utilitzar el mateix model a la façana de l'ajuntament de Barcelona, contractada l'any 1399, i la portada de la parròquia de Blanes, que formava part del palau-castell dels Cabrera encarregat en època de Bernat IV de Cabrera (1373-1423). Durant el segle XV, aquesta tipologia tindrà molta més continuïtat i es començarà a difondre àmpliament: s'utilitzarà a les portes de Santa Llúcia i de Santa Eulàlia del claustre de la catedral de Barcelona, obrades entre el 1420 i el 1438 pel mestre Bartomeu Gual. També l'any 1437, en el recinte monàstic de Poblet, prop de la porta Daurada, es va construir la capella de Sant Jordi en temps de l'abat Bartomeu Conill (1437-1458), per ordre del rei Alfons V el Magnànim. A banda dels exemples citats, també podríem resseguir aquest tipus de portes a la portada de la parròquia de Sant Martí de Provençals, contractada el 1432 a Joan Aymeric, i al monestir de Sant Pere de les Puel·les. Ja entrat el segle XVI, es manté la continuïtat del model i s'utilitza un cop més a l'entrada de l'església conventual de Sant Agustí Vell, acabat el 1506 i enderrocat el 1714; també el trobem a la capella de Sant Miquel de Barcelona, elaborada el 1516 per Gabriel Pellicer i Pau Mateu (el mateix autor de la portada d'Arenys de Munt), amb escultures elaborades per René Duclaux. També es troba un tipus de portada semblant al monestir de Banyoles (1530) i a la porta del Born de Santa Maria del Mar, obra per Bernat Salvador (1542-1546).¹⁰

Descripció de les portades

La tipologia homogènia de portalades a què ens referim en el present treball, no solament és

comuna a la part central del Maresme sinó que també apareix en algunes poblacions de la comarca veïna del Vallès Oriental.¹¹ Els exemples identificats es troben als edificis parroquials de Sant Esteve de Palautordera (1508 i 1511), Sant Genís de Vilassar de Dalt (1511-1518), Sant Julià d'Argen-tona (1514-1521), Sant Martí d'Arenys de Munt (1531-1543), Sant Feliu de Cabrera de Mar (1540-1570), Sant Andreu de Llavaneres (1561-1574), Santa Maria de Palautordera (1560-1588), Sant Esteve de La Garriga (1561-1563) i Sant Julià de Palou a Granollers (1561-1567).¹²

Sant Esteve de Palautordera (1508 i 1511)

L'antiga església parroquial de Sant Esteve de Palautordera és un edifici romànic d'una sola nau que va ser ampliat al segle XVI afegint un cos als peus de l'edifici i dues capelles laterals a banda i banda, unes capelles que dibuixen una mena de transepte en planta; tot cobert amb volta de creueria. Posteriorment, en el segle XVII es va fer una altra reforma que canvià la fisonomia de la capçalera. Les reformes que portaren a la inclusió de la porta gòtica es poden datar a partir de les visites pastorals entre els anys 1508 i 1511, on consta que les obres estaven acabades.¹³ Malgrat aquestes dades, Antoni Pladevall situaria la reforma de la porta en dates més tardanes, vers el 1570.¹⁴

La portada és del mateix tipus descrit anteriorment. Els capitells de les columnes que sostenen l'arquitrav de la porta estan decorats amb la figura d'uns dracs. Els capitells que sostenen les arquivoltes presenten un drac a la part interior i la testa de querubins a banda i banda. Per la seva banda, el guardapols es troba sustentat per unes

¹⁰ Per a més referències sobre els paral·lels estilístics esmentats d'aquest conjunt de portades: Alexandre CIRICI, *L'art gòtic català. L'arquitectura als segles XV i XVI*, Barcelona, 1979; Francesca ESPAÑOL, *El gòtic català*, Manresa, 2001, J. GRAUPERA, «Les portades gòtiques...».

¹¹ Joaquim GRAUPERA GRAUPERA, «Usos, artífexs i comerç de la pedra de Montjuïc de Barcelona a l'època medieval», a Francesca ESPAÑOL i Joan VALERO (ed.), *Les pedreres medievals a la Corona d'Aragó*, Barcelona, 2017, p. 237-256; Joaquim GRAUPERA GRAUPERA, «Materials prefabricats en pedra de Montjuïc (Barcelona) en època gòtica. Artífexs i mecanismes d'exploració», a Pilar GIRÁLDEZ i Màrius VENDRELL (coord.), *Bella Pedra Vella: explotació, usos i conservació en l'àmbit de la Corona d'Aragó*, Barcelona, 2017, p. 149-166.

¹² Com que en molts casos no ha estat possible identificar la data de construcció de la façana, hem optat per indicar la cronologia d'inici i acabament de les obres de l'edifici parroquial en el seu conjunt.

¹³ Josep Mª MARTÍ BONET, *Catàleg monumental de l'arquebisbat de Barcelona. Vallès Oriental*, vol. II, Barcelona, 1981, p. 178-183.

¹⁴ Antoni PLADEVALL, «Sant Esteve de Palautordera», a *Gran Geografia Comarcal de Catalunya. Vallès Occidental, Vallès Oriental i Maresme*, Barcelona, 1982, p. 329.

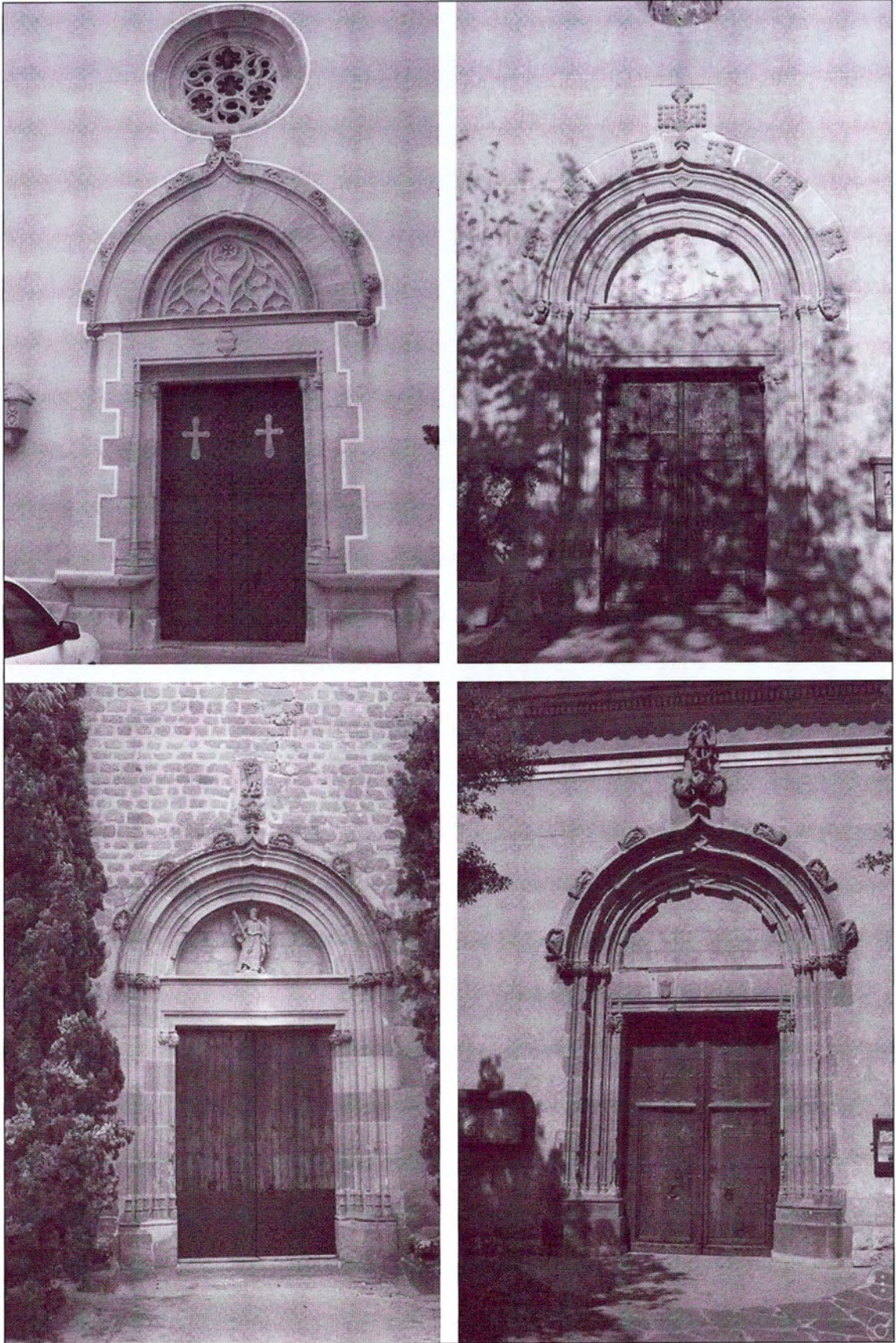

FIGURA 3: CONJUNT DE PORTADES GÒTIQUES SERRIATES DEL MARESME. DE DALT A BAIX I D'ESQUERRA A DRETA: SANT JULIÀ D'ARGENTONA (1514-1521); SANT FELIU DE CABRERA DE MAR (1540-1570); SANT ANDREU DE LLAVANERES (1561-1574); SANT GENÍS DE VILASSAR DE DALT (1511-1518) (FOTO: J. GRAUPERA)

cares masculines a cada costat, que podrien ser les de sant Pere a la dreta i sant Pau a l'esquerra. La decoració d'extradós del guardapols presenta fulls de cards. A la clau hi ha un floró que no presenta la figura de sant Miquel, ja que es troba adossat a l'ull de bou que centra la façana. Com veurem, aquesta portada servirà com a model per a la de La Garriga. Per la seva factura, és obra del mateix artífex que les mènsules del baix cor. El timpà es trobava decorat amb un relleu sobre la lapidació de sant Esteve que va desaparèixer el 1936.

Sant Genís de Vilassar de Dalt (1511-1518)

La portada de l'església gòtica de Sant Genís de Vilassar forma part dels pocs elements que es conserven de l'edifici després de la seva destrucció durant la Guerra Civil de 1936-1939.

El primer document que esmenta la necessitat d'engrandir el vell edifici parroquial de Vilassar és datat a 10 de setembre del 1508, en la visita pastoral realitzada per Fra Guillem Serra, delegat del bisbe de Barcelona Enric de Cardona. El visitador va trobar que l'església era insuficient per celebrar els actes litúrgics en els dies solemnes i observà que els feligresos estaven disposats a fer una església nova.¹⁵ La llicència de les obres no va arribar fins al 26 d'abril de 1511, quan el visitador Jaume Valls manà que comencessin les obres de l'església.¹⁶ Els noms dels arquitectes encarregats de l'obra apareixen citats per primer cop a l'acta de fundació de l'església, que data del 23 de setembre de 1511. Es tracta dels mestres de cases Bartomeu Rossi de Girona i Pere Capvern de França.¹⁷ Les obres d'aquest nou temple varen acabar el 20 de juny de 1518, segons consta en una època signada pels mestres Bartomeu Rossi (pare), Bartomeu Rossi (fill) i Pere Capvern del pagament total del preu fet de la construcció del nou temple parroquial de

Sant Genís.¹⁸ La nova església es va consagrar el 21 d'agost de 1519.

Aquest portal és el més antic d'aquesta sèrie de portades gòtiques. L'obertura d'entrada és rectangular, definida en la part superior per un arquitrau llis decorat amb un emblema heràldic de les armes de Vilassar desplaçat al costat dret. En els laterals de la porta figuren uns feixos de columnes que queden integrades en els brancals; els capitells d'aquests s'han decorat amb elements vegetals trepanats. A l'intradós de la porta apareix una imatge de sant Pau a la dreta i, se suposa, la imatge de sant Pere a l'esquerra, desapareguda segurament amb la destrucció de la parròquia en la passada Guerra Civil. Els brancals es troben també configurats per feixos de petites columnes que tenen unes motlures gòtiques a la base. Els capitells decorats amb motius vegetals sostenen una sèrie d'arquivoltes que delimiten un arc de mig punt rebaixat amb un frontó central desproveït d'escultures. L'arc es troba decorat a la part externa per un guardapols que acaba amb unes mènsules a l'alçada dels capitells. A la mènsula de la dreta es representa l'arcàngel Miquel lluitant contra el maligne i a la mènsula de l'esquerra es representen tres personatges de difícil interpretació, degut al seu estat de conservació. Aquest guardapols es troba decorat en l'extradós per una sèrie de volutes vegetals; sobre la clau hi ha un floró de tres fulles que sosté sobre una peanya una imatge de l'arcàngel Miquel matant el drac.

Sant Julià d'Argentona (1514-1521)

L'església d'Argentona es va començar a construir el 3 de desembre de 1514, segons testen les capitulacions efectuades entre el rector d'Argentona, l'ardiaca Lluís Desplà, i els altres jurats i obrers de la parròquia amb els mestres d'obra

¹⁵ *Inscrit dictam ecclesiam antiquissimo artificio fabricatam et non capacem parrochia norum diebus solemnibus et invenit voluntatem parrochiarorum paratam ad reficiendum de novo dictam ecclesiam. Et ideo non mandando sed movendo rogavit eos ut operis perfectum* (Arxiu Diocesà de Barcelona (ADB), *Visita pastoral*, vol. 29, f. 114-116).

¹⁶ ADB, *Visita pastoral*, vol. 32, f. 155. La llicència eclesiàstica per engrandir el temple es va concedir el 15 d'octubre de 1511 (Arxiu de la Catedral de Barcelona, *Spec. Off.*, f. 153. Josep Mª MADURELL I MARIMON, *L'art antic del Maresme (Del final del gòtic al barroc salomònic). Notes documentals*, Mataró, 1970, p. 109).

¹⁷ Arxiu Parroquial de Sant Genís de Vilassar de Dalt (APSGV), Manual, 16, 1510-1609, f. 74; J. Mª MADURELL, *L'art antic...*, p. 108 i doc. 19, p. 151; J. GRAUPERA, *L'art gòtic al Baix Maresme...*, doc. 17, p. 395-396.

¹⁸ APSGV, Manual, 16, 1510-1609, f. 68-70; J. Mª MADURELL, *L'art antic...*, p. 109, doc. 22, p. 153-154; J. GRAUPERA, *L'art gòtic al Baix Maresme...*, doc. 21, p. 399-400.

Miquel Canut i Perris Absolut.¹⁹ Les obres es van acabar el 10 d'abril del 1521, segons la carta de pagament atorgada pel mestre d'obres Perris Absolut a favor dels obrers de Sant Julià d'Argentona, en concepte de final de pagament dels comptes del preu total concertat per la construcció de l'esmentada església.²⁰

El 12 d'octubre del 1539 es va consagrar l'altar major de l'església gòtica, fet que es documenta en un pergami trobat en l'altar major i una inscripció situada en el timpà de la porta. En el contracte apareixen citades, entre les condicions, diferents aspectes relatius als dos portals de l'església: «Item, a sol ponent fabricaran un portal de pedra picada de Montjubic, tal com sta deboixat en la mostra que'ls es donada en un pergami. Item, a la part de migjorn fabricaran un portalet de dita pedra. Item, sobre lo portal principal fabricaran una O obrada, segons sta deboixada en dita mostra».²¹

La portada de la parròquia de Sant Julià d'Argentona és definida per un arquitrau llis, decorat amb unes motlures cilíndriques de la mateixa dimensió que les columnetes dels brancals i amb les quals s'entrecreuen en els angles. L'arquitrau està decorat solament per un escut heràldic buit que es presenta de forma centrada. La porta presenta dos nivells de brancals definits per columnetes integrades amb una motlures acanalades gòtiques que mantenen la funció de base, la qual se situa a mitja alçada de la porta, ja que descansa sobre uns bancs per asseure's a banda i banda de la mateixa. Els capitells de les columnetes són decorats amb motius vegetals trepanats en els capitells interiors. En els exteriors és representat el bé, personificat amb un àngel en el capitell de l'esquerra, i el mal, personificat amb un diable en el capitell de la dreta. A la part superior apareix

un arc adovellat configurant un arc apuntat. L'arc es troba decorat a la part externa per un guardapols decorat amb fulles de cards que acaba amb unes mènsules a l'alçada dels capitells, decorats amb un àngel que sosté un escut heràldic buit. Sobre la clau apareix un tercer àngel sostenint un escut heràldic amb les armes de la Casa d'Aragó i de Catalunya, compost per quatre pals esculpits en relleu. El frontó presenta una decoració lobulada neogòtica, incorporada segurament en la reforma efectuada per Puig i Cadafalch a principis del segle XX.

Sant Martí d'Arenys de Munt (1531-1543)

L'església de Sant Martí d'Arenys de Munt va ser encarregada en un contracte datat a 11 d'agost de 1531 al mestre de cases Pau Mateu. La pedra es va extreure de les pedreres de Can Bellsollé i de Can Borrell.²² L'any 1539 es començà a cobrir la volta de la nau central i el mateix any, a causa de la mort del mestre de cases Pau Mateu, es va fer càrrec de l'obra el seu germà Antoni. El nou temple va ser consagrat pel bisbe de Girona, Joan de Margarit, el 13 de setembre de 1544.²³

Sobre l'autoria del portal, tenim la referència en un document del 7 de novembre de 1533, data en la qual el mestre Jaume Safont de Barcelona va percebre un import per «dos llindas y dos josanes y dos portals per dita sglesia».²⁴ Originalment el timpà del portal era mancat de decoració i l'any 1542 s'encarregà a l'escultor Joan de Tours una imatge de sant Martí partint la capa a dalt de cavall. Aquesta no és la que es conserva avui, ja que l'actual és una còpia de l'original, que va ser destruïda durant la Guerra Civil.²⁵

¹⁹ Arxiu Històric de Protocols de Barcelona (AHPB), not. Joan Vilana, llig. 5, manual 28, anys 1514-15; Josep Mª MADURELL I MARIMON, «Los contratos de obras en los protocolos notariales y su aportación a la historia de la arquitectura», *Estudios Históricos y Documentos de los Archivos de Protocolos*, vol. I (1948), p. 142-143; doc. 19, p. 164-167; Jaume CLAVELL I NOGUERES, *Argentona. Història i records*, Argentona, 1990, p. 109-112; J. GRAUPERA, *L'art gòtic al Baix Maresme...*, doc. 19, p. 396-398.

²⁰ AHPB, not. Galceran Balaguer, llig. 25, any 1521, f. 12; J. Mª MADURELL, «Los contratos de obras...», p. 142-143; doc. 20, p. 167-168.

²¹ Carreras Candi va descriure el moment de la descoberta del pergami el 1871 pel rector Francesc Crusellas i en reproduïu el text: Francesc CARRERAS CANDI, *Argentona històrica*, Barcelona, 1891 (2^a ed. facsímil, Argentona, 1982, p. 74).

²² Arxiu Parroquial d'Arenys de Munt (APAM), Llibre de Clavaria, f. 2; AHPB, not. Pere Celitron (1539-40). Citat a Josep Mª PONS GURI, *Un siglo de arte religioso en San Martín de Arenys*, Arenys de Mar, 1944.

²³ Francesc FORN SALVÀ, *Petita història d'Arenys de Munt*, Arenys de Mar, 1999; J. Mª PONS, *Un siglo de arte religioso...*, p. 12-13; J. Mª MADURELL, *L'art antic...*, p. 31-32.

²⁴ APAM, Llibre de Clavaria, f. 11-18. Citat a J. Mª PONS, *Un siglo de arte religioso...*

²⁵ APAM, Llibre de Clavaria, f. 98v. Citat a J. Mª PONS, *Un siglo de arte religioso...*, p. 23.

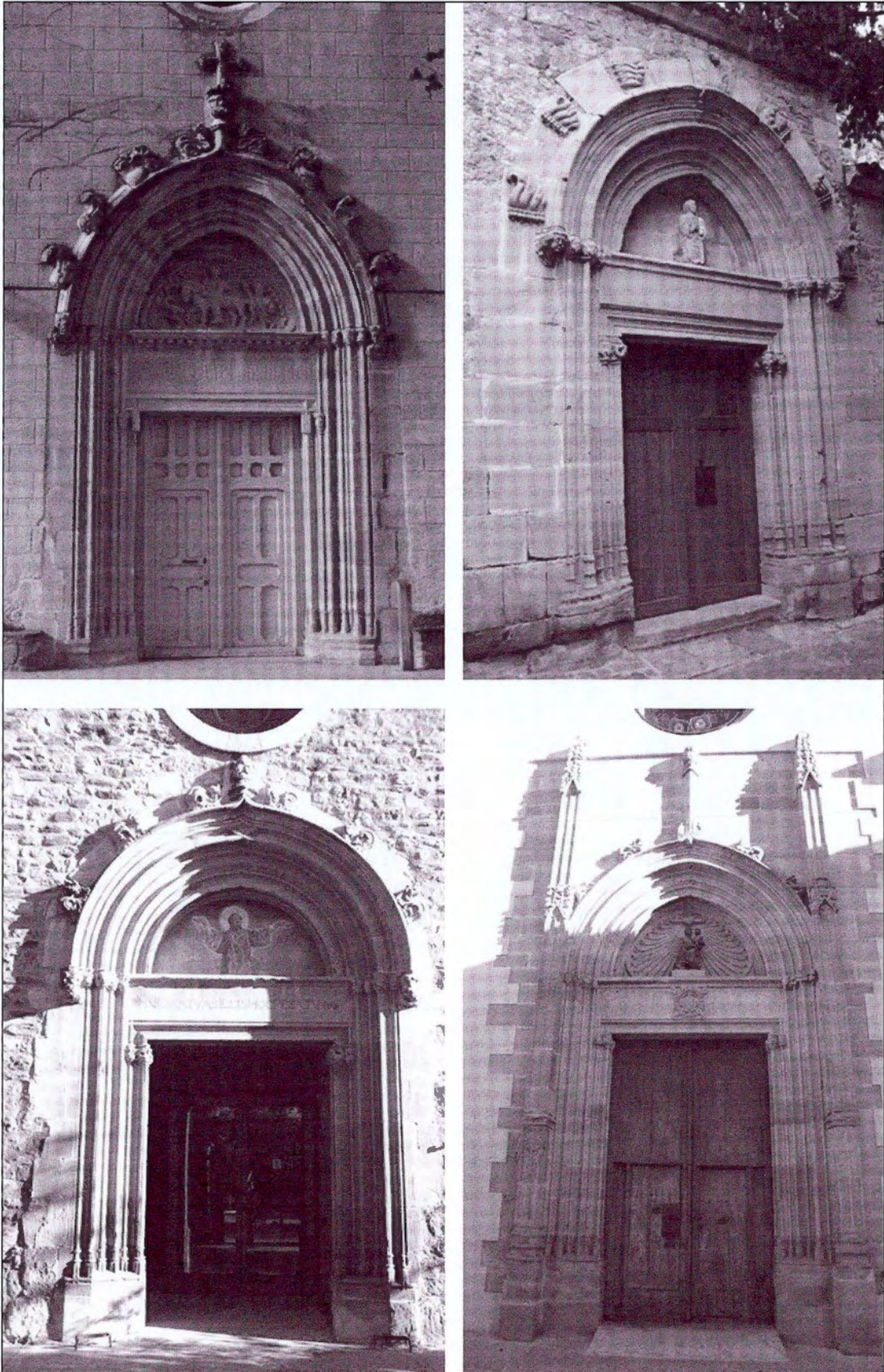

FIGURA 4: CONJUNT DE PORTADES GÒTIQUES SERIADES DEL VALLÈS ORIENTAL. DE DALT A BAIX I D'ESQUERRA A DRETA: SANT JULIÀ DE PALOU A GRANOLLERS (1561-1567); SANT ESTEVE DE LA GARRIGA (1561-1563); SANT ESTEVE DE PALAUTORDERA (1508 I 1511); SANTA MARIA DE PALAUTORDERA (1560-1588) (FOTO: J. GRAUPERA)

L'obertura de la porta és també rectangular, amb un arquitrau llis sense decoració sostingut per uns feixos de columnes que queden integrades en els brancals, els quals tenen unes motlures gòtiques a la base i estan decorats amb capitells vegetals. Els brancals exteriors presenten els capitells a l'alçada de la línia d'imposta de l'arc. Aquests es presenten decorats amb diferents motius més propers a l'estil del Renaixement, que alternen ocells i querubins. Aquests capitells sostenen una sèrie d'arquivoltes que delimiten un arc de mig punt rebaixat amb un frontó central desproveït d'escultures amb una decoració lleugerament apuntada a la part superior. L'arc es troba decorat a la part externa per un guardapols que acaba amb unes mènsules a l'alçada dels capitells. A la mènsula de l'esquerra es representa un àngel turiferari i a la de la dreta un personatge escrivint un llibre en un faristol, que es podria interpretar com un evangelista o un profeta. Aquest guardapols es troba decorat en l'extradós per una sèrie de volutes vegetals i sobre la clau hi ha un floró de tres fulles.

Sant Feliu de Cabrera de Mar (1540-1570)

A l'igual que les anteriors parròquies, el creixement de la població va convertir el temple parroquial en petit i insuficient, i va fer aparèixer la necessitat de renovar-lo. El batlle Bernat Segrera i els altres jurats i obrers de Cabrera van contractar, el 5 de gener del 1540, Antoni Mateu, mestre de cases de Barcelona, i Joan Vives, de sant Genís de Vilassar, per realitzar les obres del nou edifici parroquial. El contracte, entre altres dades, especifica que s'havia d'enderrocar la primitiva parròquia romànica per construir-ne una de nova amb un cost de 1.150 lliures i en el termini de 6 anys.²⁶ El contracte també especifica les condicions de la construcció de la nova església i les seves dimensions. El nombre de finestres hauria de ser proposat pels síndics del poble i en el portal s'havia de construir una rosassa, entre altres detalls. El temple nou es va consagrar el 26 de febrer de 1570.²⁷

Respecte a l'obra dels portals, entre les condicions esmentades pel contracte s'especifica que el portal principal havia de tenir com a model el d'Arenys de Munt. També es demana que es conservi el portal de l'església vella com a portal lateral: «Item, lo portal maior de deu pallms de ample de dita sglésia de pedra de Barcelona, fet així com lo de la sglésia de Arenys, exepta que si volien fer los promens personage de pedra en mix sobre la linda del portal, que lo terme l'age de pagar ab sis garites en cada portal han de fer dits mestres. Item, lo portalet de dita sglésia que sie lo qui es ara en la sglésia vella empero que l'age de repicar».²⁸

La disposició de la portada principal és molt similar a la de Sant Martí d'Arenys, tal com especifica el contracte. Les úniques diferències es troben en els motius ornamentals dels capitells. La porta es presenta, com sempre, amb una obertura rectangular definida per un arquitrau llis amb una inscripció moderna que fa referència a les dates de inici i acabament de les obres de construcció. Aquest és sostingut per uns feixos de columnes que queden integrades en els brancals, amb unes motlures gòtiques a la base i decorades amb capitells diversos a l'alçada de la línia d'imposta de l'arc. En els capitells apareixen representats de forma alternada un cap d'un monstre a la mènsula que sosté el guardapols i diferents cares en els capitells interns, amb un cap de lleó a l'interior. Com totes aquestes portades, els capitells sostenen una sèrie d'arquivoltes que delimiten un arc de mig punt rebaixat acabat de forma apuntada amb les motlures trenades i amb un frontó central amb un relleu incorporat a mitjan segle XX. L'arc està decorat a la part externa per un guardapols decorat en l'extradós amb una sèrie de volutes vegetals; sobre la clau hi ha un floró de tres fulles.

Sant Andreu de Llavaneres (1561-1574)

L'obra gòtica de l'església parroquial de Sant Andreu de Llavaneres té els seus orígens el 17 de març de 1561, segons especifica el contracte entre

²⁶ «Qui inrati dixerunt quod rector dicte ecclesie de Capraria non celebrat, ut celebrare debet, bis in septimana in capella Sancti Iohannis sita in eadem parrochia», J. Mª MADURELL, *L'art antic...*, p. 45-46.

²⁷ Arxiu Parroquial de Cabrera, Manual 1529-1744; Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona (AHCB), Manuscrits de Mn. Mas. Notes històriques del Bisbat de Barcelona.

²⁸ J. Mª MADURELL, *L'art antic...*, doc. 32. p. 164-166.

els obrers de la parròquia de Sant Andreu de Llavaneres i el mestre de cases Pere Blai.²⁹ També hi participà el mestre de cases Joan Safont, segons consta en una època signada el 27 d'agost del 1569 entre l'esmentat Pere Blai i els obrers de la parròquia de sant Andreu de Llavaneres per raó dels nòlits del transport de pedra picada efectuada per aquest.³⁰

Les obres de l'església van acabar l'any 1574, ja que el 30 de març de l'esmentat any, s'atorga llicència per a la benedicció de l'església de Llavaneres.³¹

En l'esmentat contracte entre els obrers de la parròquia de Sant Andreu de Llavaneres i el mestre de cases Pere Blai³² s'especifiquen les condicions de com ha de ser obrada la portada. Diu, «Sobre la fàbrica fahedora de la sglésia sots invocació de sanct Andreu de la parrochia de Lavanes, ço es, de tot lo edifici de dita sglésia, comensant la alzar de peu de modo y manera esta feta la sglésia parrochial de sanct Martí de Arenys, del bisbat de Gerona, exceptades les conditions devall scrites, [...] que com en lo portal de la sglésia parrochial de Arenys està sculpida la ymatge de sanct Martí, que en lo present sglésia hi stiga la ymatge de sanct Andreu...».

Cronològicament, aquesta portada és la més moderna de la sèrie en la zona del Maresme. La disposició segueix en tot les anteriors i la decoració dels seus capitells és la que denota ja una major influència dels motius ornamentals del Renaixement. La porta es presenta, com les altres, amb una obertura rectangular definida per un arquiteu llis sense decoració sostingut per uns feixos de columnes que queden integrades en els brancals, aquests amb unes motlures gòtiques a la base i decorats amb capitells. En aquests es representen, a l'esquerra, un cap masculí acompanyat per dos capitells vegetals i, a la dreta, un cap femení flanquejat per querubins. Els brancals exteriors presenten els capitells a l'alçada de la línia

d'imposta de l'arc. En el costat dret, en els capitells apareixen representats uns caps de monstres cridant que semblen extrets de la *marginàlia* de la pintura sobre pergami, els quals s'alternen amb un capitell vegetal i un ocell. En el lateral esquerre, apareixen cares somrient alternades amb un ocell i un cistell de fruites. Aquests dos tipus de temes porten a interpretar la representació del bé i el mal. A partir d'aquests capitells arrenquen una sèrie d'arquivoltes que delimiten un arc de mig punt rebaixat acabat de forma apuntada amb les motlures trenades i amb un frontó central amb una representació exempta de sant Andreu. L'arc és decorat a la part externa per un guardapols ornat en l'extradós amb una sèrie de volutes vegetals; sobre la clau hi ha un floró de tres fulles, a la part superior del qual amb la representació de l'arcàngel Miquel lluitant contra el drac.

Santa Maria de Palautordera (1560-1588)

Com altres poblacions del Maresme, la primitiva església romànica del segle XI va resultar vella i insuficient i calia renovar-la. De la visita pastoral del 27 d'agost de 1508, es desprèn la necessitat d'emprendre l'engrandiment del temple.³³ Aquestes obres no es deurién realitzar, ja que a la meitat de segle, l'estat de l'església era encara defectuós, segons es desprèn dels registres de les visites pastorals. El bisbe i vicari general Antoni Codina, en la seva visita del 1554, va ordenar que en el termini de tres mesos fessin una paret fins l'alçada de les voltes que s'estaven construint i possessin una porta tancada en pany per protegir la pica baptismal i el sagrament.³⁴ Es va donar un termini de tres mesos per finalitzar-les; en cas contrari, s'aplicarien les penes canòniques. El 16 de juny de 1560, el vicari general va atorgar la llicència als obrers de la parròquia per tal que procedissin a engrandir el

²⁹ AHPB, not. Jaume Sastre (menor), llig. 7, man. 50, any 1561, f. 4; J. Mª MADURELL, *L'art antic...*, doc. 41 p. 174-178; J. Mª MADURELL, «Los contratos de obras...», núm. 134, p. 190; J. GRAUPERA, *L'art gòtic al Baix Maresme...*, doc. 39, p. 416-420.

³⁰ AHPB, not. Jaume Sastre (menor), llig. 3, protocols anys 1569-1570. Cancel·lat el 15 de març de 1574 en poder del mateix notari; J. Mª MADURELL, *L'art antic...*, doc. 45, p. 182; J. GRAUPERA, *L'art gòtic al Baix Maresme...*, doc. 40, p. 420.

³¹ ADB, *Reg. Grat.*, 1566-75, 2 part, f. 130.

³² Pere Blai és documentat treballant a Sant Just i Pastor des de l'any 1559 i compartí encàrrecs en aquest edifici amb el mestre Joan Safont (l'autor de la portada d'Arenys de Munt) des del 1567.

³³ ADB, *Visita Pastoral*, vol. 29, f. 82; J. Mª MARTÍ, *Catàleg monumental...*, vol. I, p.194.

³⁴ ADB, *Visita Pastoral*, vol. 40, f. 40; J. Mª MARTÍ, *Catàleg monumental...*, vol. I, p.194.

temple.³⁵ Malgrat que en la llinda de la portada apareix una inscripció esgrafiada amb la data: «ANI.M.D.L.X.III» (1563), la visita del 2 de setembre de 1567 testa que l'església continuava sense portes i sense cobrir «... stat, in porta aperta sive discohoperta», fet que comportava la permanent entrada d'aigua a dins.³⁶ De fet, no és fins al 15 de desembre de 1588 quan el vicari general no va donar llicència al rector de la parròquia Joan Lleonard per beneir els altars de l'església.³⁷

Malgrat que a hores d'ara desconeixem l'autor de la fàbrica del temple i de la portada, aquesta és la que segueix de forma més fidel el model de l'església de Sant Martí de Provençals, ja que, com aquella, es troba flanquejada per dos contraforts acabats amb un pinacle. Aquests presenten dos cossos separats amb una decoració que recorda els lobulats d'un finestral gòtic. Al costat esquerre del portal es pot observar un relleu molt desgastat que representa dos personatges que sostenen i colpegen el que sembla el cap d'un monstre o un lleó amb la cartel·la «IHS».³⁸ A l'altre costat, hi ha el relleu d'una cornucòpia plena de fruites, situada sobre un basament en forma de tríglif: representa el símbol de riquesa, com a signe d'abundància de la natura.

La decoració dels capitells de les columnes que sostenen l'arquitrav i les arquivoltes és treta d'un repertori de *marginalia* de tipus renaixentista i amb motius de grotescs, com cares fent ganyotes amb capells propis del segle XVI, poms de raïms i fruites, motius blasonats i garlandes, properes en aquest cas al que trobem a la portada de Sant Andreu de Llavaneres. L'extradós de la porta es troba decorat amb les acostumades fulles de cards; sobre la clau s'aixeca un tercer pilar imitant els contraforts laterals i també acabat en un pinacle; el timpà és omplert amb un acanalat en forma de petxina.

Sant Esteve de La Garriga (1561-1563)

L'antiga església parroquial de Sant Esteve de la Garriga es trobava localitzada a la Doma, ubicada a l'exterior del poble, a l'altra banda del riu Congost. Aquesta fou la seu parroquial fins al segle XVIII, quan fou construïda l'actual església parroquial ubicada al centre del municipi.

L'edifici romànic original estava format per una única nau que actualment és la central, amb una nau gòtica a cada costat. El bisbe Jaume Caçador va donar llicència per a l'ampliació l'any 1551.³⁹ El contracte d'ampliació es va signar el 4 d'octubre de 1561 entre els obrers de la parròquia de La Garriga, Antoni Rosselló de Bellsolà, Pere Pellicer i Antic Ros i el mestre de cases de Barcelona Bertran Felip. Sembla que Felip continuà l'obra de reforma feta «... i convé i en bona fe primet que acabarà la dita obra juxta forma de la traça o medelo que es estada començada».⁴⁰ Aquesta primera fase de les obres coincideix amb la data que apareix a la inscripció de la porta de la sagristia: «Any 1560- Sagismon Blancafort-Pere Pelliser-Toni Rossello-obrers». La portalada d'accés és una obra gòtica contractada en aquesta segona fase al mestre Bertran Felip i va ser acabada el 1563. En el contracte s'especifica que el mestre es compromet a fer «... tres personatges sobre lo portal conforme estan los personatges de l'església parroquial de Sant Esteve de Palautordera...».⁴¹

La portada presenta la mateixa estructura que les altres, però amb algun element particular. Els capitells que decoren els feixos de columnes que sostenen l'arquitrav estan decorats amb monstres encarats i caps de querubins. Aquest últim motiu és present també en els feixos de capitells que decoren les columnes que sustenten les arquivoltes.

³⁵ ADB, *Registra Gratiarum*, 1559-1566, f. 95 1ª part; AHCB, Manuscrits de Mn. Mas. Notes històriques del Bisbat de Barcelona, vol. XXIV, Mn. B.245 f. 80v.

³⁶ ADB, *Visita Pastoral*, vol. 42, f. 56v; J. Mª MARTÍ, *Catàleg monumental...*, vol. I, p.194.

³⁷ ADB, *Registra Gratiarum*, 1588-1591, f. 17; AHCB, Manuscrits de Mn. Mas. Notes històriques del Bisbat de Barcelona, vol. XXIV, Mn. B.245, f. 81.

³⁸ Aquest tema va ser difós a partir de la iconografia del franciscà sant Bernadí de Siena (1380-1444), que mostrava a la gent un panell on hi havia pintat el monograma de Crist «IHS» (*Iesus Hominum Salvator*: Jesús, Salvador dels homes) en un cercle blau (la humanitat) amb dotze rajos daurats, com un sol, com a símbol de Crist il·luminant la humanitat. La devoció popular al trígrama es va veure corroborada el 1432 quan el papa Eugeni IV va aprovar aquesta representació del nom de Crist. Posteriorment, Sant Ignasi de Loiola va adoptar el monograma en el seu segell com a general dels jesuïtes (1541), per la qual cosa es va convertir en l'emblema de l'orde.

³⁹ ADB, *Reg. Gratiarum*, vol. 56, f. 7; J. Mª MARTÍ, *Catàleg monumental...*, vol. I, p. 382.

⁴⁰ AHPB, not. Pau Mallol, llig. 11, llibre comú 6 (1560-1561); J. Mª MARTÍ, *Catàleg monumental...*, vol. I, p. 382.

⁴¹ AHPB, not. Pau Mallol, llig. 11, llibre comú 6 (1560-1561); J. Mª MARTÍ, *Catàleg monumental...*, vol. I, p. 382.

L'extradós de l'arc està decorat amb flames molt estilitzades i no hi ha presència del floró superior amb la imatge de sant Miquel, com trobem en altres casos. En el frontó hi ha la presència de la imatge de sant Esteve pregant agenollat.

Sant Julià de Palou (1561-1567)

El terme parroquial de Palou es troba documentat des del segle X; des de 1928 va perdre la seva independència i ara es troba fusionat dins el terme municipal de Granollers. La primitiva església romànica de Sant Julià de Palou va ser consagrada el 1103; el fet que fos petita i es trobés en molt mal estat va ser el motiu pel qual se'n reclamés la reparació en diferents visites des del 1508.⁴² No serà, però, fins al 14 de juny del 1561 que el vicari general no autoritzarà el rector i els obrers per poder enderrocar l'església vella i fer-la de nou més gran.⁴³

L'única informació coneguda fins ara de la seva construcció se cenyeix a un contracte realitzat el 9 d'agost de 1564 entre Jaume Malloll i Francesc Roure, ambdós veïns de la mencionada parròquia, pel transport de pedra per a la construcció de la fàbrica parroquial.⁴⁴ Coneixem la finalització de les obres a partir de la llicència del bisbe Guillem Caçador al rector de la parròquia, datada el 15 de juliol de 1567, per tal de poder beneir els altars i les capelles dedicades a Santa Maria i Sant Pere apòstol de la nova església ampliada i reedificada.⁴⁵

La portada presenta a nivell decoratiu una sèrie de cares masculines en els capitells que sostenen l'arquitrav i testes monstruoses, motius vegetals i cares masculines barbades en els que sustenten les arquivoltes. A l'extradós de l'arc hi ha una decoració de cardines i en la clau de volta s'alça una creu reproduint l'esquema d'una creu de terme per la cara del crucificat, mentre en la magolla figura una cara monstruosa traient la llengua.

⁴² J. Mª MARTÍ, *Catàleg monumental...*, vol. II, p. 593-598.

⁴³ ADB, *Registra Gratiarum*, 1559-1566, f. 140; AHCB, Manuscrits de Mn. Mas. Notes històriques del Bisbat de Barcelona, vol. XVII, Mn. B.238 f. 47.

⁴⁴ AHPB, not. Montserrat Mora, man. 8, 1564; J. Mª MADURELL, «Los contratos de obras...», p. 190, doc. 136.

⁴⁵ ADB, *Registra Gratiarum*, 1566-1575, f. 51; AHCB: Manuscrits de Mn. Mas. Notes històriques del Bisbat de Barcelona, vol. XVII, Mn. B.238 f. 47.